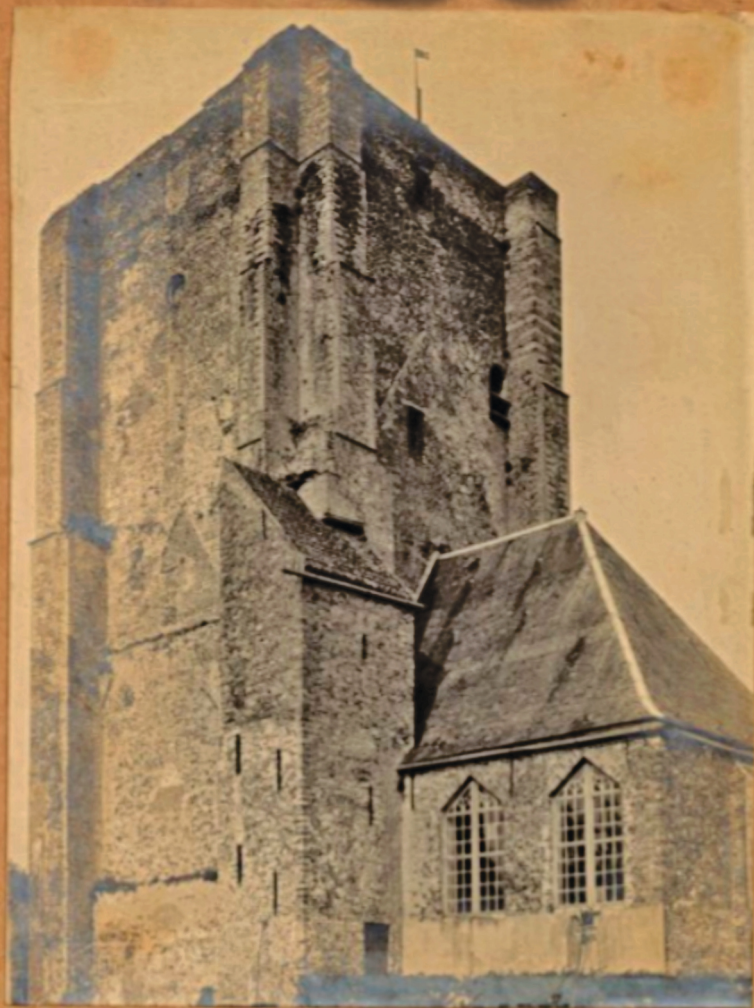

Architext ▲ SCahier

*St. Anna. Ker. Muiden: D'gher
reformie*

SCahier [es-ka-jee] verschijnt sinds september 1985 ongeregeld als een schrift met essay's, achtergronden, meningen, feiten en foto's over architectuur. Het is bedoeld om de relaties te informeren over de activiteiten van Architext (sinds 1978). Sommige eerdere nummers zijn als PDF te importeren vanuit de webwerf:
www.architext.nl

Uitgeverij Architext
Klein Heiligland 91
2011 EE Haarlem
e-post: sc@architext.nl
www.architext.nl

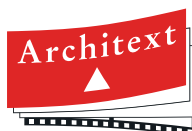
De makers c.q. rechthebbenden van de illustraties worden in een klein lettertype bij de afbeelding vermeld.
Met het teken wordt aangeduid dat het een beeld betreft van de IJgarage dan wel Archiphoto Haarlem.

Omslag: rond 1900 werd de kerk van Sint Anna ter Muiden gefotografeerd door DEVON DE DEYNE 1861-1920, fotograaf te Ieper. Bron: Flanders Field Museum, Ieper.

Redactie: Ids Haagsma

Vorm en productie:
de IJgarage Haarlem
Rob van Westreenen
(in Affinity Publisher)

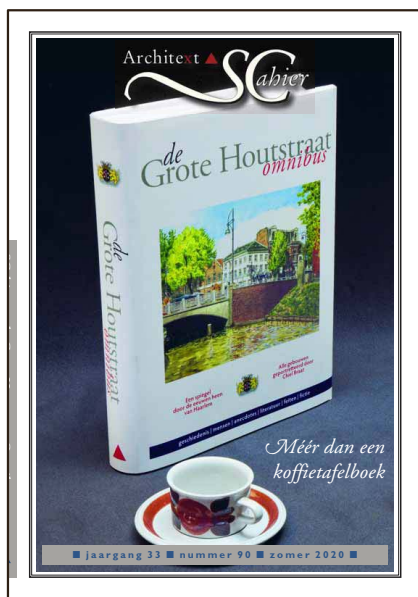
© 2021
Architext, Archiphoto
en de IJgarage

*Dit SCahier 91 verschijnt bij de
Open Monumentendagen
van 11 en 12 september 2021 in de
Sint Annakerk
te Sint Anna ter Muiden.*

**In dit nummer:
enkele voorpublicaties uit het docudrama:**

De boeken van
luchten & lichten
leegte & liefde
die *Raphaël Petrucci*
zocht in
SintAnna ter Muiden

SCahier 90 besteedde aandacht aan 'de Grote Houtstraat omnibus' die op dat moment in voorbereiding was. Na het overlijden van Hilde de Haan is het boek inmiddels door Architext afgerond en nu, begin september 2021, ligt het boek op de pers.

Het forse boek (zo'n 24 x 34 cm) beschrijft in 368 pagina's de eeuwenoude geschiedenis van één van Haarlems belangrijkste straten. Meer info op:
www.architext.nl/grote-houtstraat.html

Raphaël Petrucci

Intro

*E*r waren dagen, weken, zelfs maanden dat Aldvs Aldegeest niet dacht aan het Zeeuwsch-Vlaamse stadje Sint Anna ter Muiden.

Maar soms, en dan onaangekondigd, overviel hem een ondraaglijk, bijna jankend heimwee naar dat plaatsje waarmee hij – eerlijk gezegd – wel erg weinig banden had. Zoals om precies te zijn, om twaalf minuten over zes, op die kille, donkere maandagavond 27 januari 2014 in Milaan, op de Piazza della Scala. Hij stond daar met honderden anderen – hun dikke winterjassen schuurden tegen elkaar – en alle ogen en oren waren gericht naar de openstaande deuren op het bordes boven de ingang van het theater La Scala. Vreemd hol, vaag eigenlijk, wat zweverig klonk van daaruit de Marcia funèbre uit Beethovens derde symfonie.

Aldvs Aldegeest probeerde zich een voorstelling te maken van wat zich daar binnen in het theatergebouw afspeelde: een volledig orkest op het podium dat onder leiding van dirigent Daniel Barenboim speelde voor een geheel lege zaal waarvan alle deuren wijd open stonden. Een intiem en subtiel eerbetoon aan de enkele dagen eerder overleden maestro di capella Claudio Abbado.

Juist dat beeld, een orkest in vol ornaat dat vol overgave een treurmars speelt voor een zaal met rij na rij lege stoelen, voor verdieping op verdieping lege balkons en waarvan het geluid lijkt weg te wandelen door open deuren in lege gangen, – die voorstelling in zijn hoofd woelde dat onstuitbare heimwee los en zijn gedachten gingen naar dat Zeeuwse plaatsje aan de Belgische grens, naar de bomen op het Marktpllein, naar de noeste stompe kerktoeren. Alsof het geluid van een misthoorn van de vroegere veerboot op de Westerschelde bij Breskens weemoedig over de velden zacht en bijna onhoorbaar Sint Anna ter Muiden had aangeraakt. Nog voor hij – na het weggebben van de laatste klanken – met al die anderen schuifelend de Milanese Piazza della Scala had verlaten, waren zijn gedachten aan de Markt van Sint-Anne vervluchtigd en leek hij het vergeten te zijn. Maar het zou een voorteken blijken.

Want de volgende ochtend kwam dat weemoedige heimwee weer brutaal en opdringerig tegen Aldvs Aldegeest aan-schurken.

Al enkele jaren wordt er binnen Architext onderzoek verricht naar het kunstenaarsleven in Sint Anna ter Muiden tussen 1890 en 1914. Spil in deze research is de sinoloog **Raphaël Petrucci** die lang een zomerresidentie had in SintAnna.

Vele bouwstenen voor een docudrama zijn inmiddels gereed waarvan er twee in dit nummer worden gepubliceerd.

Daarin staan centraal: **Henry Van de Velde** (een latere collega en goede kennis van Petrucci) en Petrucci's schoonzus **Emma Verwee**.

De documentaire wordt gemaakt door **Aldvs Aldegeest** die in paarse cursieffjes de hedendaagse achtergronden schetst.

Hiernaast zo'n achtergrond gevolgd door de hoofdstukken 1 en 4 uit de documentaire.

Daphne Petrucci

Boven: de Zeedijk in Knocke met op de
voorgond het **Grand Hôtel** en rechts
daarvan het woonhuis **Ten Anker**.
Dat woonhuis was het eerste bouwwerk
op de Zeedijk, gebouwd voor een oom
van **Henry Van der Velde** die er
– na zijn pensionering als zeekapitein –
wilde gaan wonen. Tot zo lang zorgde
neef Henry voor het huis.

Knocke 1893

DE TIJD: VRIJDAG, DE GOEDE VRIJDAG VAN 1893. DAT WAS 31 MAART 1893.
De plaats: De zeedijk van de badplaats Knocke ter hoogte van het Grand Hôtel en het daarnaast
gelegen woonhuis 'Ten Anker'.
De gebeurtenis: Van het strand kwam een bijna dertigjarige jongeman de dijk opgelopen. Hij
gebaarde naar de jongen die met een fiets aan de hand voor het woonhuis stond en klaarblijkelijk
hard op de voordeur had gebonkt maar nu onderzoekend naar hogere verdiepingen staarde. De

jongeman begon nu wat te hollen en riep iets onverstaanbaars, maar maakte duidelijk dat hij de
gezochte bewoner was.
De man met de fiets reageerde opgelucht. „Dus u bent meneer Van de Velde, Henry Van de Velde
om precies te zijn...?” En de van het strand gekomen jongeman bevestigde dat, een beetje hijgend.
„Welnu, meneer, ik heb een boodschap voor u. Monsieur Théo Van Rysselberghe nodigt u uit bij
hem langs te komen. Hij vertoeft nu in het badpaviljoen op het duin bij Cadzand. Met een heel
gezelschap. En ze gaan morgen met een boerenkar een tochtje maken naar Sluis. Of u dus mee
wilt.”
De jongeman met de naam Henry Van de Velde staarde even naar de zee, en knikte ondertussen
bedachtzaam bevestigend. „Dat is geen slecht idee.”
De bode reageerde meteen. „Moet ik een rijtuigje laten komen om u op te halen?”
Van de Velde schudde beslist het hoofd. „Nee, nee, nee, laat dat maar zitten. Eens even kijken, het
zal vanavond pas om een uur of tien hoogwater zijn. Vanaf een uur of zes, zeven in de morgen moet
het strand bij het Zwin dan wel weer goed begaanbaar zijn. Laat monsieur Van Rysselberghe maar
weten dat ik morgenochtend vroeg over het strand naar Cadzand wandel en bij het ontbijt aanwezig
zal zijn.” De bode draaide zijn fiets al om. „Dat weet u zeker, dat u er morgenochtend zelf naar
toeloopt?”
„Ja. Inderdaad. Ja. En nog bedankt voor de boodschap”.
Na een aanloopje en een kwieke sprong reed de bodejongen terug naar het badhuis van Gust
Aalbrechts in Cadzand waar de schilder Van Rysselberghe zich met een aardig gezelschap had
verzameld.
Henry Van de Velde ondertussen opende de deur van het huis Ten Anker.

ZOVER DIE LAATSTE DAG VAN maart 1893. Dat huis Ten Anker was enkele jaren eerder het
eerste woonhuis dat op de nieuw aangelegde zeedijk van Knocke werd gebouwd. De opdracht
kwam van zeekapitein Guillaume Frédéric de Paepe, een broer van de moeder van Henry Van de
Velde, die voorzag dat hij over enkele jaren wel eens rustig over de zee wilde uitkijken. Het huis heeft
echter nooit alleen gestaan. Want nog voor het in 1890 gereed kwam, begon aan de noordzijde ervan,
pal er tegenaan, de bouw van Grand Hôtel Knocke. Het kleine, knusse vissersdorpje stond toen aan
het begin van ingrijpende veranderingen.
En het was diezelfde schilder Théo Van Rysselberghe die daar, totaal onwetend, de aanleiding toe
had gegeven. Dat lag vooral aan zijn wat ongedurige, onderzoekende karakter. Waar hij ook was,
telkens wilde hij ergens anders zijn, wilde hij wat nieuws ontdekken, wilde hij het bekende achter
zich laten.
Dat was al zo in 1883, de tijd dat vele Brusselse kunstenaars in de zomer naar Blankenberghe aan de
Noordzee trokken. Voor het fraaie landschap, de zee en het wonderbaarlijke licht aan de kust dat
vooral veroorzaakt wordt door de spiegelende zee die het zonlicht reflecteert en het zijn befaamde
ijlheid geeft. Maar eerlijk gezegd kwamen ze er toch eigenlijk ook vooral voor de ontspanning en de
rust. Behalve dus voor de toen eenentwintig-jarige Van Rysselberghe. In die dagen al werd hij stee-
vastesignaleerd met landkaarten en stuk gelezen reisgidsen. En op een dag moet hij enthousiast zijn
teruggekeerd van een noordelijke ontdekkingstocht, en hij moet vooral de 'koeienschilder' Alfred
Verwee de oren van het hoofd hebben gezeurd. Blankenberghe was passé volgens de jonge Van
Rysselberghe. Te druk met badgasten. Te commercieel ook. Je moest naar het noorden, naar dat
kleine vissersdorpje dat hij ontdekt had, naar Knocke. Daar was nog de echte rust, daar kon het

Geheel boven: het schilderij *Dunes à Cadzand* dat **Théo Van Rysselberghe** in 1893 schilderde. Daaronder: het *Badhuis van Cadzand* met zijn beheerder **Augustinus Bernardus Albrechts** 1834-1909, 's morgens vroeg gefotografeerd, begin jaren negentig van de negentiende eeuw. De luifel kijkt uit over de zee.

overdonderend stil zijn. Meer nog: het leek wel alsof de luchten daar ijler, helderder, blauwer en voller waren.

Verwee, toen zo'n 45 jaar oud en met het jaar groeiend in de achting van zijn collega's, moet twijfels en scepsis hebben gehad. Hij was maar wat vernoocht geraakt aan Blankenberghe. Hier had hij zijn vrouw Hermina leren kennen die weliswaar in 1841 in het onder Brugge gelegen plaatsje Sint Michiels was geboren, maar sinds haar vijfde jaar in Blankenberghe opgroeide als onderwijzersdochter. Voor Alfred Verwee was de tocht van het Brusselse Schaarbeek naar de Blankenbergse kust dus ook en vooral een familiale gebeurtenis, een afreizen naar zijn schoonfamilie. Waarom dat laten schieten...

Maar dan, zo gaat het verhaal, had Van Rysselberghe nog een sterk argument: de koeien liepen daar in Knocke nog gewoon door het dorp. Je kon als het ware vanuit het raam van je gehuurde pension die beesten schilderen.

Of dat het argument is geweest, valt te betwijfelen, maar vanaf dat jaar begon de trek van de Brusselse kunstenaars uit Blankenberghe naar het noordelijker Knocke. Ook Alfred Verwee, zijn vrouw, zijn zoon en drie dochters waren er voortaan te vinden.

EN DAAR, IN DAT KNOCKE, liet Alfred Verwee een ander aspect van zijn persoonlijkheid zien. Want niet alleen enthousiasmeerde hij vele kunstenaars naar Knocke te komen zodat daar zelfs een heuse schilderskolonie ontstond met hemzelf als een van de centrale figuren, maar Verwee zag ook andere mogelijkheden: de steeds meer bejubelde, succesvolle en veelgevraagde dierenschilder stortte zich op het vastgoed, het immobilier. Met de aannemers Louis Van Bunnan en Henri Dumortier richtte hij een Société op die zich ging toeleggen op de verdere ontwikkeling van het vissersdorpje. Zelf stelde hij een voorbeeld: in 1887 gaf hij architect Jean Baes de opdracht om voor de familie Verwee een villa te bouwen in de duinen aan de Zeeweg die dan ook Fleur de Dunes werd gedoopt. Er zouden vele villa's volgen. En een nieuwe zeedijk. En nieuwe straten. Hotels ook. Louis Van Bunnan zelf begon met de bouw van het Grand Hôtel Knocke, dat grote bouwwerk naast het huis Ten Anker. Het was daarom dat Théo Van Rysselberghe in 1893 weer eens zijn landkaarten en reisgidsen tevoorschijn trok. Zelf had hij een niet onaardig huisje, Duivekot, aan de periferie van het dorp, aan de Graaf Jansdijk, waar hij gul vrienden als de schrijver Emile Verhaeren, de schilders Willy Schlobach, Isidore Verheyen, Camille Pissarro en vele anderen ontving. Maar het werd hem toch te vol in Knocke. Hij wilde weer eens om zich heen kijken.

En die Goede Vrijdag van 1893 had hij in het Zeeuwse Cadzand al een aardig gezelschap verzameld om de omgeving van Knocke te verkennen. Zijn vrouw natuurlijk, Maria, door hem liefdevol Matata genoemd, en dat kwam goed uit want ze werd vergezeld van een vriendin, die dezelfde naam droeg als zij: Maria Sèthe, die al een tijdje schilderles kreeg van Van Rysselberghe. Uiteraard was ook de reusachtig besnorde schrijver Emile Verhaeren van de partij, want al vanaf de eerste ontdekkingsreizen van zijn vriend Théo in dit deel van Vlaanderen vergezelde deze de schilder en beiden bleven lyrisch over dit landschap. Dan was er de schilder en pottenbakker Willy Finch. En ook nog de dichter en schrijver, tevens oprichter van het tijdschrift *la Wallonie*: Pierre-Marie Olin. Alleen, zo vonden zij allen, Henry ontbrak nog. Henry Van de Velde.

TUSSEN HET GEZELTCHAP IN CADZAND en de schilder in huis Ten Anker lag Het Zwin, een eeuwenoude zee-inham die lang geleden, in de middeleeuwen, de stad Brugge tot een zeehaven maakte. Maar dat Zwin verzandde, en de haven verplaatste zich daarom noodgedwongen telkens meer naar het noordwesten. Eerst werd Damme de nieuwe zeehaven. Toen Hoeke. Toen Sint Anna ter Muiden. Waarna Sluis nog als overslaghaven fungeerde, maar ook die stad was al sinds eeuwen van de zee afgesloten.

Het Zwin zelf gaf zich niet gewonnen. Hoe klein ook nog: twee keer per etmaal stroomde het bij vloed snel en onstuimig vol met kolkend zeewater zodat Knocke en Cadzand door een heuse, kilometerslange zeearm van elkaar werden gescheiden. Maar evenzogoed was het elke dag weer eb, en was het steeds enkele uren mogelijk over het strand van het Belgische Knocke naar het Nederlandse Cadzand te lopen.

Henry Van de Velde moet goed hebben geweten hoe de getijden liepen. Al sinds 1890 was hij, de geboren en getogen Antwerpenaar, een officieel inwoner van het vissersdorp. En al was hij vaak op reis, vertoefde hij veel in zijn geliefde Kempen, wie eenmaal aan zee woont, raakt vertrouwd met het dagelijks veranderende ritme van eb en vloed. Die weet: als het vanavond hoog water is, dan is er

morgenochtend vroeg een droog strand. Als je dan zo rond zes, zeven uur uit Knocke vertrekt, kun je om acht, negen uur op het duin in Cadzand staan.

ZO GEBEURDE. Aan het eind van de nacht, in de overgang naar de vroegste, kille, nog donkere ochtend van zaterdag 1 april 1893 liep Henry Van de Velde noordwaarts over het strand. Zo'n zes, zeven decennia later zou hij zich nog herinneren – of was het inbeelding? – dat hij te neergeslagen, somber, ja zelfs depressief aan de wandeling begon. Die donkere, zwarte buien waren hem niet vreemd, maar de laatste maanden werd het er niet beter op. Hij voelde een groot onbehagen. Onvrede. Onrust. En wrevel ook. Nu al zo'n jaar of twaalf, dertien probeerde hij als schilder vastigheid te vinden. En vijf jaar terug nog, in 1888, was hij dan toch maar mooi / op voorspraak van onder meer Octave Maus (de grote Octave Maus!) / toegelaten tot die selecte, vooruitstrevende kunstenaarsgroep Les Vingts.

Toch geen geringe prestatie. Maar Van de Velde bleef vol twijfelende gevoelens over zijn eigen schilderkundige kwaliteiten. Bij het werk van anderen, Vincent van Gogh vooral, voelde hij zichzelf toch eigenlijk maar een schooier die niet in staat was ook maar het geringste van zijn eigen gevoelens met de verfkwas op het doek te borstelen.

Twijfels ook over het belang van de schilderkunst zelf. Hij wilde wat anders. Hij voelde zich onprettig bij het idee dat hij alleen maar zou tekenen en schilderen. Dat was eerlijk gezegd nogal beperkt, nogal klein, alsof het los stond van de werkelijkheid.

Daarom verheugde hij zich op het ontbijt in Cadzand, want daar zou hij Willy Finch weer ontmoeten. Nog niet zo lang terug had deze hem tijdens een diner van Les Vingts uitgelegd dat hij naast het schilderen was gaan pottenbakken. Echte dingen maken, mooie, vervoerende voorwerpen die gewoon gebruikt konden worden. Nuttig dus. Finch had hem aangeraden John Ruskin te lezen, en vooral eens te kijken naar het werk van mensen als William Morris.

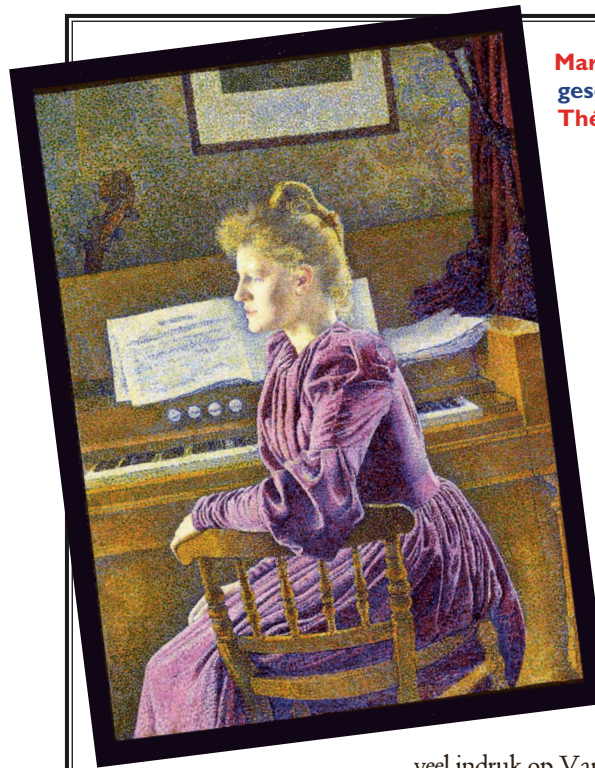
DE AFGELOPEN WINTERMAANDEN HAD VAN de Velde daarover doorgedacht en was des te overtuigender gaan werken aan een wandkleed. Een fors tapijt, bijna anderhalve meter hoog en ruim twee meter breed. La veillée des anges, de Engelenwake. In Ten Anker hadden hij en zijn tante Marie Elisabeth de Paepe samen het borduurwerk in wol en zijde uitgewerkt. Dat had hem goed gedaan. Het was allemaal nog niet helemaal naar tevredenheid, maar er zat wel een prikkelende, aanstekelijke voldoening in. Of zo'n kleed nu echt 'nuttig' was... Het voerde hem in elk geval een stapje verder weg van het schilderen.

Zoals vaker, de stevige wandelpas langs de zee drong de somberte naar de achtergrond, maar toen hij in het jonge ochtendlicht het badpaviljoen naderde, en hij al van verre door de aanwezigen enthousiast werd toegeschreeuwd, gruwde hij al weer van die opgeklopte vrolijkheid.

Ze zaten daar boven op het duin nog aan het ontbijt. Het echtpaar Van Rysselberghe. De schrijvers Verhaeren en Olin. De schilders Willy Finch en Maria Sèthe. Ze waren nog lang niet klaar met de broodjes, beschuiten en ontbijtkoek. Met de koffie, de boter, kaas en eieren. Het spek. De confituur. En Henry moest aanschuiven.

Maar eindelijk, na twee ongedurige aanmaningen van waard Aalbrechts dat de wagen klaar stond, stapte iedereen toch op de smalle boerenkar met de twee zware paarden en reed men door de Haze-graspolder naar Sint Anna ter Muiden waar bij de herberg van Moeder Bodderie uitgelaten en jolig koffie, bier en wijn werd gedronken.

Daarna ging de kar naar Sluis, en zelfs Henry Van de Velde kikkerde op.

Maria Sèthe achter het orgel, in 1891
geschilderd door
Théo Van Rysselberghe.

Dat dit tochtje tot in de kleinste details kan worden gereconstrueerd komt door de aanwezigheid van Maria Sèthe. Kunsthistorici hebben kunnen achterhalen dat Van de Velde haar al eerder moet hebben ontmoet, op een salon van Les Vingts in 1889 waar Théo Van Rysselberghe een groot portret toonde van Alice Sèthe, een zus van Maria. Maar dat moet destijds kennelijk niet

veel indruk op Van de Velde hebben gemaakt.

Deze zaterdagochtend in SintAnne en Sluis was dat anders. De twee raakten in intense gesprekken. Maria vertelde van haar verblijf in Engeland. Van de Velde sprak over zijn twijfels. Over zijn wandkleed. Over behangsels. En Maria beloofde op haar komende tocht naar Londen onderzoek te doen. Ze bood aan daar stoffen te kopen en ze zou proberen contact te krijgen met William Morris.

HET WERD EEN KEERPUNT. Een jaar later waren beiden getrouwd en op hun huwelijksreis brachten ze een bezoek aan de weduwe van Théo van Gogh die in haar Gooise villa bijna het complete werk van haar zwager Vincent had staan. Nadat Henry en Maria een aantal uren de expressieve wervelingen van potloodlijnen, kleuren, emoties op zich in hadden laten werken stond het voor Van de Velde vast: hij liet de schilderkunst inderdaad achter zich en wierp zich voortaan, met hulp van Maria, steeds meer op typografie, siervoorwerpen, muurdecoraties, kleding, meubels, gebouwen. De schilder Van de Velde raakte vergeten en het werd al gauw de vormgever, de architect Henry Van de Velde.

Théo Van Rysselberghe vond het tochtje prachtig, en zou niet nalaten de omgeving bij anderen aan te bevelen en velen gingen op zijn aanraden deze omgeving verkennen. Het koffiehuis van moeder Bodderie werd geleidelijk een verzamelpaats van kunstenaars, waarvan enkelen zich ook echt in SintAnne gingen vestigen. Paul Baum. Georg Dreydorff. Parmentier. Van Rysselberghe zelf bleef onrustig zoeken. Vroeg zijn broer, de architect Octave, nog wel een nieuw huis te ontwerpen in de Abdijstraat van het Brusselse Elsene maar al in 1897 verhuisde hij voorgoed naar het zuiden, naar de Provence.

Daphne B. K. v.

Emma Verwee

ZE MOET ÉÉN VAN DE eersten zijn geweest die regelmatig vanuit Schaarbeek, bij Brussel, naar SintAnna reisden: de schilderes, de 'artiste peintresse' Emma Verwee. Officieel schijnt ze bij haar geboorte in 1871 Emilie te zijn genoemd met ongetwijfeld nog één naam er bij, maar daar moest ze later niets meer van hebben: het werd Emma, Emma Verwee, al liet ze later die voornaam in haar handtekening achterwege; die luidde gewoon, wat timide maar met heldere letters geschreven: E. / met duidelijke punt / Verwee en achter de familienaam weer nadrukkelijk een zorgvuldige punt. Zo moet ze ook wel geweest zijn: beslist, kordaat en toch bepaald niet opdringerig.

ZE WAS DE OUDSTE DOCHTER van de schilder ALFRED JACQUES VERWEE en HERMINE WILHELMINA VERNIEUWE. Ze had een broer Adolf die naar men zegt kapitein is geworden op de wilde vaart en waarvan eigenlijk weinig, heel weinig bekend is. Na haar werden nog twee meisjes geboren: in 1873, in de kustplaats Blankenberghe, Clara (die zich later stevast Claire liet noemen) en in 1877, in het dorpje Gistel vlakbij Oostende, Martha Jacqueline.

Maar het was Emma die het meest naar haar vader trok en het was Emma die, net als hij, wilde schilderen. Haar vader, die sinds zijn huwelijk in 1868 steeds meer aanzien vergaarde als schilder, heeft dat niet tegengewerkt: hij moet haar de eerste beginselen van het schilderen hebben bijgebracht en aan het eind van de jaren tachtig mocht zij van hem schilderlessen nemen op het Brusselse atelier van Ernest Blanc-Garin. Rond 1891 heeft ze ook een tijdje ervaring opgedaan op het Parijse atelier van schilder Edgar Degas met wie haar vader goed bevriend was.

Weer terug in Brussel zocht ze contact met de Cercle des femmes peintres de Bruxelles, een genootschap van vrouwelijke schilders die vanaf 1888 bijna jaarlijks een expositie van hun werk gaven. In 1893, klaarblijkelijk op het allerlaatste moment, werd het werk van 'Mlle Emma Verwée' op de overzichtstentoonstelling, de Salon, toegelaten en daadwerkelijk opgehangen. In de officiële catalogus – die wat eerder was gedrukt – komt haar naam nog niet voor.

Emma woonde van jongsaf in Schaarbeek en vanaf 1881 in de toen nieuwe atelierwoning die haar ouders lieten bouwen in de Rue de la consolation, de Trooststraat. Maar de Vlaamse kust was nooit ver weg.

HAAR MOEDER HERMINA / DIE HERMIEN werd genoemd / speelde daarbij een belangrijke rol, want zij was vanaf haar vijfde jaar opgegroeid in het kustplaatsje Blankenberghe, de plaats ook waar ze haar man leerde kennen en de plaats ook waar ze telkens naar terugkeerde. Voor familiebezoek, zeker, maar wie eenmaal is opgegroeid aan de kust, blijft het hele leven behept met een onstilbaar heimwee naar de zilte zeeluchten.

Zo waren de Verwees, zeker in de zomermaanden, veel in Blankenberghe en toen Emma's vader Alfred zo rond 1883, in het kielzog van Théo van Rijsselberghe, dat kustplaatsje wilde inruilen voor Knocke, zal dat door zijn vrouw en de vier kinderen wellicht niet meteen zijn toegejuicht, maar ach, de afstand tussen Blankenberghe en Knocke was hemelsbreed nog geen twaalf kilometer, en laten wel wezen, het begon 's zomers toch wel erg druk te worden in het Blankenbergse met al die toeristen die de strandplaats al sinds 1863 per spoor konden bereiken.

En toen vader Alfred, als firmant van een immobiliënmaatschappij, een project-ontwikkelaar avant-la-lettre, in Knocke het goede voorbeeld wilde geven en als een van de eersten in 1888 een zomervilla in de duinen bouwde, zal dat in de Schaarbeekse Trooststraat aanvankelijk zeker zijn toegejuicht: een eigen zomerverblijf in de duinen!

Het werd de eerste acte van een drama.

ALLEREERST LIEP HET BEHOORLIJK UIT de hand met die immobiliën: de goede voornemens van de maatschappij / de société van Verwee en zijn kompanen Van Bunn en Dumortier / om het duinlandschap zoveel mogelijk te vrijwaren van hun onroerend goed, bleken moeilijk te handhaven: Knocke werd steeds voller en overdadiger volgebouwd met huizen, villa's, kiosken, restaurants en hotels die steeds groter, hoger, protseriger en imposanter moesten zijn.

Bovendien ging in het begin van de jaren negentig de gezondheid van vader Verwee steeds meer achteruit. Eerst kreeg hij last van de spieren en gewrichten, voelde hij zich vaak vermoeid en al gauw werd ook zijn keel een bron van helse ergernis door de kanker die er woekerde.

Vanaf 1893 zocht Verwee verlichting van al zijn ongemakken in zuidelijke streken benoorden en ten zuiden van de Middellandse Zee. Het kostte handenvol geld en het hielp weinig terwijl er van schilderen weinig terecht kwam.

In de nacht van 14 op 15 september 1895 overleed Alfred Verwee in zijn huis in de Trooststraat te Schaarbeek. Moeder Hermien wist meteen wat haar te doen stond. Ze verkocht resoluut het aandeel van haar man in de immobiliënmaatschappij, verkocht de zomervilla 'Fleur des dunes', en deed ook nogal wat van zijn schilderijen in de verkoop. Ze deed het vooral om de financiële situatie van haar zelf en haar kinderen veilig te stellen, maar er sprak toch ook een behoorlijk gebrek aan liefde, misschien wel dédain, voor Knocke uit. De veuve Verwée geboren Vernieuwe bracht voortaan haar zomers niet langer meer in Knocke door. Knocke was passé.

OOK VOOR EMMA. De dood van haar vader Alfred Verwee, toch een centrale figuur in de schilderskolonie van Knocke, zal zeker een rol hebben gespeeld dat vanaf 1895 steeds meer kunstenaars het ooit zo kleine vissersplaatsje verlieten, maar de belangrijkste drijfveer daarvoor moet toch de verwoesting van het duinlandschap van Knocke zijn geweest.

Voor Emma was van belang dat de schilders PAUL BAUM en MAX ARTHUR STREMEL Knocke verlieten. Zij had grote bewondering voor het werk van deze Duitsers die zich al in 1890 officieel als inwoners van Knocke hadden ingeschreven, en ze moet dat tweetal ongetwijfeld eens ontmoet hebben in de entourage van haar vader als die 's zomers in Knocke was.

In 1894 nog hadden de vrienden Baum en Stremel intensief contact gehad met de schilder Camille Pissarro die zich een aantal maanden in Knocke ophield en dat contact met de oude, maar zeer vitale Fransman werkte inspirerend.

Baum koos voor een nieuwe toekomst en besloot zich te vestigen in het oude stadhuisje van SintAnna, maar Stremel bleef wat terughoudend; hij wilde wat meer vrijheid, twijfelde nog waar hij zich definitief zou vestigen maar beloofde zijn vriend Baum dat hij veel op diens tot atelier verbouwde stadhuisje zou langskomen.

EMMa VERWEE MOET ZE DAAR een aantal malen hebben opgezocht. Het is verleidelijk fantaseren hoe dat moet zijn gegaan. Hoe ze eerst nog vanuit Schaarbeek zich verplaatste naar het Brusselse Noordstation om er de trein te nemen naar Brugge en vandaar met de stoomtram naar Westcapelle en dan overstappen op de verbinding naar SintAnna, tot de tramhalte, de tramstatie, voor de tuin van moeder Bodderie. Vanaf daar was het luttele tientallen meters naar het stadhuisje van Baum. Dat was zelfs met een reiskoffer en een schilderskistje nog best te doen.

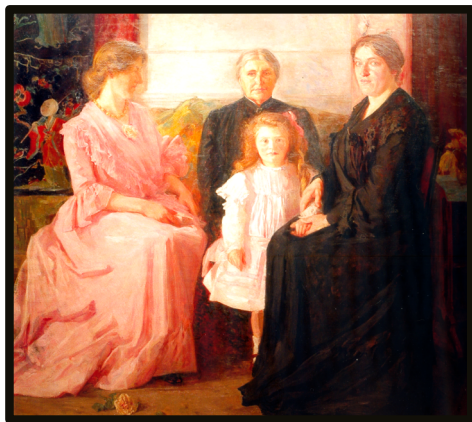
Het mooiste zou zijn als Emma ooit op het idee was gekomen om in Brugge vanaf het spoorstation naar de Dampoort te gaan, waar de boot – nog lang de barge, de trekschuit, genoemd – klaarlag naar Sluis.

Die tocht over de Damsevaart via het stadje Damme naar Sluis was ongeëvenaard, voor velen zelfs sensationeel. Gestaag voer de boot over het stille water van het rechte kanaal met aan weerskanten de onophoudelijke rijen bomen met daarachter grandioze vergezichten over het vlakke Vlaamse land en daarboven – wat voor weersgesteldheid het ook was – altijd die indrukwekkende hemel: bij zon-
nig weer met wolken als slagroomklodders aan de blauwe lucht, bij bewolking de zwaar hangende,

Het schilderij *Portrait de famille* van Emma Verwee.

Van links naar rechts: haar zus Martha Schlobach-Verwee, haar moeder Hermien Verwee-Vernieuwe, haar nichtje Clairette Petrucci en haar zus Claire Petrucci-Verwee.

Het schilderij is ongedateerd, maar moet rond 1903 zijn vervaardigd.

haast zwarte dekens die alles leken te omhullen en zelfs bij regen was het tochtje een feest, al was het maar vanwege die aardse en hemelse geuren die er vielen op te snuiven terwijl de regen ruisend plonsde in de vaart.

Eenmaal in het haventje van Sluis was het een kwartiertje, twintig minuten wandelen naar SintAnna, al kon dat met wat bagage best ongemakkelijk zijn. Dat transport van koffer en eventuele schildersbenodigdheden kon worden uitbesteed aan koetsiers, kruiers en karremannen, maar ook hier weer kon de tram gepakt worden, nu de andere kant uit, richting Westcapelle tot de tramstatie Bodderie.

Dat boottochtje zou een tiental jaren later, rond 1905, een waar fenomeen worden, een toeristische trekpleister van jewelste. Toen ook was het er in Sluis en SintAnna vergeven van de schilders, schrijvers, dichters die vanuit verre streken hier hun inspiratie zochten.

Emma was die hele meute Frans brabbellende kunstenaars jaren vooruit. Zij zocht het nog verstilde SintAnna.

VAN MOGELIJKE BOOTTOCHTJES VAN EMMA over de Damsevaart is niets bekend. Het had zomaar gekund. Al is een prozaïscher werkelijkheid waarschijnlijker.

De drie dochters Emma, Claire en Martha Verwee bleven na de dood van hun vader bij hun moeder in de Trooststraat van Schaarbeek wonen. Maar ergens in de tweede helft van die jaren negentig introduceerde moeder Hermien een nieuwe gewoonte: ze trok elke zomer naar een zomerverblijf rond de Markt van Dudzele, een plaatsje dat weliswaar iets meer in het binnenland lag, een plaatsje dat zich zelfs nog achter de noeste kerktoeren van Lissewege tegen de zee had verscholen, maar dat wat betreft licht en luchten even superieur was als Blankenberghe of Knocke en dat nog de verstilde rust kende van weleer.

Zeker Emma moet toen met haar zijn meegereid naar dat zomerverblijf onder de rook van Lissewege. En van Dudzele was je met de stoomtram – na een overstap in Westcapelle – binnen het uur bij de tramstatie Bodderie in SintAnna.

DAT EMMA ZELF IN DIE tweede helft van de jaren negentig geschilderd heeft in de omgeving van het stadhuisje van Baum, dat staat vast. Op de Salon de la libre esthétique die in de maand maart van 1900 in Brussel werd gehouden, werd Emma uitgenodigd werk te exposeren, en ze toonde daar onder meer een schilderij dat de dominee van SintAnne voorstelde.

Die tentoonstelling werd dat jaar nog in het decembernummer van het toen nieuwe tijdschrift Dietsche Warande en Belfort besproken door een zekere 'De Tichelaar'. Nou, tentoonstelling... Volgens de criticus was het meer een 'te-leur-stelling'. Dat gold ook voor het werk van Emma: „Zelfs de gracieuse schilderes Emma Verwee laat zich bewegen aan haren Pasteur de Ste Anne de kleederen in eene groote zwarte, kleurloze vlek te veranderen. De kop is fijn getint. Men bemerkt het doel, en dat ontstemt. Geef dan eenvoudig een kop op zwarten grond, maar misken de natuurwaarheid niet, om de fijnheid van uw penseel te toonen. Laat dat geplek over aan de verdraaide, onmogelijke figuren der aanplakbrieven, er op berekend om alleen 't oog te trekken.'"

'De Tichelaar' had het dus niet zo op de modernen: ook bijvoorbeeld Louis Valtats schilderij Jardin du Luxembourg, een stilleven met oesters van James Ensor en het schilderij van Henri Evenepoel dat een spanjaard in Parijs voorstelde, werd de grond ingeboord.

Of ze die kritiek op haar schilderij van de dominee van SintAnna, die niemand anders kan zijn geweest dan de eerwaarde Jan Rudolph van Eerde, ooit heeft gelezen, het is niet overgeleverd, laat

staan hoe ze erop gereageerd zou hebben. In de Trooststraat van Schaarbeek waren ook andere dingen van belang.

Aanvankelijk bleven al de drie dochters Verwee bij hun moeder Hermien wonen. Bij de dood van vader Alfred was Emma zo'n 24, Claire 22 en Martha 18 jaar oud. Drie dochters met verschillende karakters en verschillende interesses.

EMMMA MOET BESLIST ZIJN GEWEEST in wat ze wilde: tot ver na 1910 bleef ze in de Trooststraat wonen en maakte daar ongetwijfeld uitgebreid gebruik van het schildersatelier van haar vader. Vanzelfsprekend ook dat zij het was die benaderd werd door verzamelaars en verkopers met vragen over de echtheid van een aan haar vader toegeschreven schets, tekening, aquarel of schilderij.

Het grootste contrast met Emma vormde haar jongste zus Martha. Die was veel meer extravert, gericht ook op de aardse, materialistische geneugten van het leven.

Tussen beiden in, letterlijk en figuurlijk, stond de 'middelste' zus, Claire; zij was minder artistiek dan Emma en weer minder mondaine dan Martha. Claire was vooral sociaal ingesteld. Ze zal wat dat betreft op haar moeder Hermien hebben geleken: net als zij legde Claire makkelijk contacten, voelde zich thuis in de kennissenkring van haar ouders en vergrootte zo haar sociale, vooral Brusselse perimeter.

Op een avond in 1897 moet ze te dineren zijn gevraagd in de entourage van de Brusselse familie Janson. Van die familie was vader Paul een sociaal bewogen liberaal, die politiek actief was, maar die in die tijd vooral bekend was als de man die mede de aanzet had gegeven tot het oprichten van de dissidente Université Nouvelle waaraan hij zelf ook als hoogleraar was verbonden.

Maar wellicht heeft Claire Verwee toen meer contact gehad met zijn zoon Paul-Emile, een jongeman die een jaar ouder was dan zijzelf en die net als zijn vader zich specialiseerde in juridische zaken. Claire Verwee en Paul-Emile Janson konden goed met elkaar overweg, en ze hebben elkaar de rest van hun leven niet meer uit het oog verloren: Paul-Emile Janson is altijd een vertrouweling van Claire gebleven en heeft haar steeds in vele zaken raad gegeven.

Wie het diner ook heeft geïnitieerd, wie de organisator ook was van het soireetje: het bleef niet zonder gevolgen. Want onder de genodigden die avond was ook Raphaël Petrucci, de in Parijs wonende jonge hoogleraar aan die o zo eigenzinnige en dwarse Université Nouvelle en een jongeman die zich als publicist stormachtig naam verwierf in het Belgische culturele leven. Het jaar daarop trouwden Claire en Raphaël, ze gingen wonen in Albert de Latourstraat, net om de hoek van de atelierwoning van Verwee, en in september 1899 werd hun dochter Clairette geboren.

EMMMA MOET GOED HEBBEN KUNNEN opschieten met haar nieuwe zwager. Uiteraard werd Raphaël al gauw ondergedompeld in de liefde van de Verwees voor de Vlaamse kust, maar het heeft er veel van weg dat het Emma is geweest die hem introduceerde bij de door haar zo bewonderde Paul Baum. Al in 1900, als Paul Baum voor een groot aantal maanden in Constantinopel verblijft, schildert hij een 'Südliche Küstlandschaft' dat gesigeneerd wordt met de tekst: á Raphaël Petrucci, son ami P. Baum. Een eerste schriftelijk teken van de vriendschap tussen Baum en Petrucci die nog lang zou duren. Wat niet is opgetekend, wat zich slechts laat raden tot een groot vermoeden, dat is de rol die Emma Verwee daarbij gespeeld heeft. Ze was er beslist genoeg voor. Ze schreef immers haar handtekening kordaat als

E punt Verwee punt.

E. Verwee.

I. Haasma

Sint Anna ter Muiden in de deemstering

tweede oplage, 315 x 245 mm, 100 pagina's binnenwerk
handgebonden met rode boekschroeven, afzonderlijk genummerd

ISBN 978 90 5105 053 0

€75

Een stadswaarn

in de boekhandel of op www.architext.nl

revisie 2021

Architect **SC** abier

■ jaargang 31 ■ nummer 86 ■ zomer 2017 ■

'De boeren, de burgers en de buitenlui van Sint Anna ter Muiden

*In de zomer van 2017 verscheen – in groot formaat –
SCabier 86 met als onderwerp:
'De boeren, de burgers en de buitenlui van Sint Anna ter Muiden'
(het thema van de monumentendagen van dat jaar).*

*Daarin rijk geïllustreerde portretten van
Jacob van Deventer, Markies Raphaël Eugène Fortuné Petrucci di Siena,
Moeder Bodderij, Joseph von Lauff, Johann Georg Dreydorff, Maria de Rijke
en vele anderen.*

En literaire bijdragen van Frans Erens en Ellen Corr.

*Tijdens de monumentendagen van 2021 verschijnt een iets kleinere,
maar wel geactualiseerde editie.
met onder meer nieuwe inzichten over Raphaël Petrucci.
40 pagina's op formaat A4*

Ook te koop op www.architext.nl